

In Memoriam Karel Nijkerk (1926 – 2007)

Karel Nijkerk studeerde psychologie en sociale psychologie aan de (Gemeente) Universiteit van Amsterdam. Hij kwam begin 50er jaren te werken aan het Sociaal Pedagogisch Instituut, toen geleid door de hoogleraren Ten Have (sociale pedagogie) en Koekebakker (sociale psychologie). Hij werd aangesteld voor het opzetten en uitvoeren van de groepspractica. Deze practica waren het enige onderdeel van het studieprogramma waarin de studenten ook daadwerkelijk ‘het sociale’ beoefenden (naast het eventueel doen van een stage buiten het instituut). Het bijzondere van de wijze waarop Karel deze practica inrichtte (de eerste jaren samen met Tjeerd Dibbitts) was het ontdekkende karakter hiervan: een oefenmiddag bestond uit een korte inleiding over een onderdeel van de theorie van de groepsdynamica met daarna een groepsoefening (zoals het gezamenlijk maken van een ontwerp voor een dorp) zonder begeleiding door stafleden, en dan daarna het bespreken van wat door de studenten was waargenomen.

Karel was in de jaren 50 één van de pioniers van de introductie van de praktijk en theorie van de groepsdynamica in Nederland. Tezamen met Marjan Schröder en Ella Goubitz was hij initiatiefnemer van het opzetten midden 50er jaren van de eerste opleiding tot Trainer in Sociale Relaties, onder auspiciën van en gefinancierd door het NIPG (waar Koekebakker één van afdelingshoofden was). De opleiders waren medewerkers van het Institute of Social Research van Kurt Lewin (Massachusetts, USA) en dezelfde groep die de theorie en methode van Planned Change ontwikkelden. Kernconcepten daarvan zijn : groepsproces, groepsontwikkeling gedurende de werkzaamheid van de groep en groepsfuncties. Groepsfuncties betreffen in het bijzonder de leiderschapsfuncties zoals de initiërende, structurerende, sociaal-emotioneel ondersteunende. Deze kernconcepten vormden ook de achtergrond van de theorie en praktijk van de groepspractica.

Deze toen dominerende stroming in de groepsdynamica was geënt op democratische idealen: de groep te zien als samenstel van de leden die ieder op eigen wijze een bijdrage leverden en een rol vervulde in de voortgang van het groepsproces. “Leiderschap” wordt dan gezien als een aspect van het groepsproces en niet als gebonden aan een leidersfunctie (zoals voorzitter, chef, directeur). Karel was de personifiëring van dit ideaal van leiderschap. Hij ontwierp het practicum als een “open structuur”, d.w.z. als een reeks gestructureerde oefensituaties waarbinnen zich proces ontvouwt op niet voorgeprogrammeerde wijze. In de nabespreking onderzocht hij tezamen met de deelnemers hoe de aspecten van het proces te benoemen zijn en te vergelijken met de theorie. Ook de kandidaatsassistenten die met hem samen hebben gewerkt beschrijven hem als stimulerend om hun eigen creativiteit en capaciteiten te ontdekken en vorm te geven.

Tijdens de grote crisis, de bezetting van het Instituut gelijktijdig met de bezetting van het Maagdenhuis in mei 1969, is hij degene die zich inzet om de communicatie te onderhouden tussen de bezetters (studenten en stafleden in opstand tegen de autocratische aspecten van Ten Haves leiderschap) en Ten Have, gericht op het vinden van mogelijkheden tot samenspraak.

Na de instituutbezetting valt Ten Have uit en keert niet meer terug. De naam is intussen gewijzigd in Instituut voor de Wetenschap van de Andragogie (IWA) met Andragologie als naam

voor de studierichting en andragoloog als naam voor de afgestudeerde. Het IWA verhuist van het Singel naar de Prinsengracht en daarna naar het Bickerseiland. Het aantal eerstejaars neemt toe van ongeveer 60 naar 150 begin 70er jaren. De practica voor gespreksvoering en groepsproces worden geïntegreerd in “interactiepractica”, de staf daarvoor wordt “interactiestaf” met 4 fulltime medewerkers en 3 kandidaatsassistenten, met Karel als de senior en primus inter pares. Veel van het werk betreft naast het begeleiden van de practica ook de supervisie van studenten in stages, het begeleiden van het eerstejaarsmentoren stelsel en later de voorkandidaats themagroepen. De jaren 70 zijn de hoogtijjaren van de Andragologie en van het werk van de interactiestaf, tegelijkertijd zijn het ook de zwaarste jaren.

In voorjaar 1970 werd de bestuursstructuur van de Subfaculteit Andragologie gedemocratiseerd: de Algemene Vergadering met het “one man – one vote” systeem (dus met de studenten in ruime meerderheid) als hoogste bestuursorgaan, en het Bestuur van de Subfaculteit bestaande uit 5 stafleden en 5 studenten, jaarlijks gekozen door de AV. Vanaf ongeveer 1972/73 is ‘het Marxisme’ de dominerende fractie onder de studenten, en met enkele marxistisch georiënteerde stafleden betekent dit dat een op samenspraak en onderlinge overeenstemming afgestemde democratie niet meer mogelijk is, en machtsstrijd gaat de sfeer bepalen. Door de marxistische stroming wordt aandacht voor interactie- en groepsprocessen gekwalificeerd als burgerlijk onderdrukkende manipulatie en wordt scholing in strategieën voor de strijd van de arbeidersklasse gewenst.

Intussen blijft een belangrijk deel van de studenten zich richten op het ontwikkelen van bekwaamheden van belang voor de latere beroepsuitoefening, waartoe dus ook inzicht in en begeleiden van interactie- en groepsprocessen. Maar het werken in een intern verdeeld instituut waarbinnen ‘samenspraak’ niet meer goed mogelijk is, is nu precies wat Karel zich niet gewenst heeft. Ondanks zijn inzet in het feitelijke werk met studenten en de bevrediging die hem dat geeft besluit Karel in 1980 het laatste deel van zijn universitaire werkzaamheden te doen aan de Erasmus Universiteit, in de vakgroep Criminologie van de Juridische Faculteit, als Universitair hoofddocent groeps- en interactieprocessen.

*Dr. R.R. Gras, wetenschappelijk hoofdmedewerker/universitair hoofddocent aan het IWA van 1970 - 1986
12 januari 2008.*